

Rádlovo pojetí pravdy v „Útěše z filosofie“ [1957]

Poznámky k referátu, který měl být přednesen 3. dubna 1957

A. Citace

09 Pravda je jedním ze zákonů morálních; ergo (na rozdíl od hnutí či stavů mysli) prochází soudností, je neodlučitelná od rozvahy vlastní, je to naše 10 (moje, tvoje) pravda. Má smysl, jen pokud je mou vlastní pravdou; je od počátku naše vlastní. Pravda je programová, metodická, tj. právě řízená soudností (rozumem); je osobní, individuální, schopna rozumového odůvodňování, osobně odpovědná (?) – je nutně spojená s rozvahou. Pravda není v nás, nýbrž pro nás, vládne nad námi. Objektivní pozorování nás 11 nepoučí o její vládě. Víme napřed, co je správné, pravdivé. Pravda stojí mezi dvěma přáteli jako jejich společný zákon; bez víry ve společnou autoritu pravdy – jak by se přátelé dohodli? Pravda prochází naší soudností, ale je mimo nás nebo nad námi jako přikázání; není v nás, ale 12 pro nás. Pravda (morální řád vůbec) dává základ pro všechny formy přesvědčení. Věčně stejný morální řád je původcem vlastností.

14 Pravda je poslední autoritou (proti sofistickému učení, že „člověk je mírou 15 všech věcí“).

16 Pravda je dříve, než ji lidé formulují, pravda je dříve, než jsme se narodili, její vládu jen objevujeme. Nemáme pravdu (řekl bych), nýbrž pravda má nás; neustanovujeme ji, nýbrž rodíme se do ní.

17 Morální autorita k nám mluví skrze rozum, skrze poznání; jest jen jedna pravda – jedno rozumné jednání.

18 Život je příbuzný morálnosti: nenašel se člověk, který by v prostředí klidu, poučen byv rozumnými lidmi, neuměl rozeznat (mezi spravedlností a mezi nespravedlností).

19 Nejsme jen tělem, nýbrž máme úkol, poslání, přikázání. Teprve autorita činí člověka úplnou lidskou bytostí, služba morálnímu řádu je proto přirozenou vlastností lidskou.

21 Služba vynikajícím lidem prostředkem, jak pomoci světu a jak se zároveň povznést nad pozemský prach.

22 Morální zákony nepočítají s donucováním; morální svět je bezbranný.

24 Hodní lidé jako andělé boží; bezbranná je i filosofie, vzdělanost.

28 Živé bytosti jsou vládou svého druhu, která má program a která organizuje. Vláda živých bytostí je pouze vitální, kdežto vláda ve společnosti lidské je morální. Vitální je jen objektivní (slepice nechápe nic); morální život však je dílem lidí, kteří na své vlastní svědomí jednají, rozeznávajíce, co je správné.

31 Říše morální – říše osobně odpovědného jednání.

32 Život (vitálnost i morálnost) nejsou hmotné, ale bez hmoty na tomto světě nevládnou. Život nepovstal z hmoty; nemohl ani vstoupit do těla zvenčí. 33 Život je fatálně spjat s tělem, nemůže vládnout jinak, než že ovládá, řídí, pořádá tělo. Hlubší morální síly hýbou naší morálností.

34 Morální život, (ale) ani myšlenka neexistuje jinak než v těle daných lidí a nemůže být sdělena jinak než prostřednictvím těla (hmoty, energie).

35 Myšlenky žijí vskutku pouze v lidech, kteří se jim odevzdávají. Jen skrze těla živých bytostí, skrze individua. Mimo individuální život (rostlin, zvířat, lidí) není na tomto světě ani života, ani pravdy... Individua pomíjejí, vitálnost a morálnost trvají nepřetržitě (pokročil život, pokračovala i morálnost).

36 Kde je však záruka? Kam se vlastně wpisuje trvání života a morálnosti? Co udržuje a šíří na zemi vládu morálnosti? (Morální centrála – obraz.)

53 Předmět v podstatě mluvící k porozumění (ideje, živé bytosti, morální svět 54 a tak podobně).

56 Rozvaha a poučení rozumných lidí je jedinou cestou, kterou lze najít správnou vůli. Výše než vůle stojí rozvaha. V slovech a činech Ježíšových není ani stopy myšlenky, kde by se vůle Boží přičila lidskému smyslu pro pravdu, pro spravedlnost, pro lásku.

57 Běda dobám, které božství a lidství staví proti sobě nepřátelsky!

63 V dějinách platí jen jeden kodex ušlechtilého a vznešeného života; co proti tomuto kodexu stojí, je projevem nevzdělané mysli.

73 Renesance byla vzpourou proti morálnímu řádu.

74 Je třeba rozumět, chápat, uznávat, vidět sama sebe, zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob k pravdě.

76 Metafyzika hledá pravou skutečnost. Pravá skutečnost jest (vládne), jest před naším narozením. Pravá skutečnost je morální, tj. nelze ji pozorovat zvenčí (jako hmotu) – má obsah (cíl, smysl). Pravá skutečnost mluví k porozumění, k pochopení, k souhlasu, v tom smyslu je naším pánem (a my jejími poslušnými služebníky). Metafyzika se vztahuje k říši pravdy, spravedlnosti, lásky.

77 Poznat pravou skutečnost není člověku dáno. Metafyzikou však toužíme přiblížit se poznání co nejvíce. Poznání je cílem, nikoli základem vědění. – Objektivní metafyzika je nemožný postulát nové doby.

78 Jinak než individuálně, každý podle svého osobního pojetí, metafyzika své učení podat nemůže. V tom je paradox individuality: míří k naprosté pravdě, ale nemůže na tomto světě po ní vztáhnout mysl než řídě se okolnostmi prostředí, které je nahodilé a chaotické.

85 Věci morální jsou dříve než konstrukce; proto jsou konstrukce ve vědách morálních nepřírozené.

86 Život morální nemůže být vystavěn na dedukcích z pouhého rozumu, na schemech, na pouhé jasné logice. Základem morálního života je – vidět (vnitřním zrakem) skutečnost; odevzdat se jí; žasnout, věřit, chápat, být slabým služebníkem vládnoucí skutečnosti.

88 Jestliže však morální řád světu vládne – kde je rozhraní mezi hmotou a silou a mezi morálností?

91 Orientační smysl je vetkán do samé podstaty živých bytostí, a proto naše myšlení není nahodilou konstrukcí věcí, které se otiskují zvenčí do mysli; nýbrž naše myšlené je už od počátku zrakové, gravitační, hmatové.

92 Naše duše sama je upředena z orientačního smyslu (a z jiných věcí, vesměs spíše vitálních než stavěných z tělísek).

93 Vrátit se k antické víře, že celý svět, i hvězdy mají podíl na životě?

B. Výklad

(3. 4. 57)

Rádl postavil celé své učení proti učení nové doby, které vychází z nižšího a vyšší redukuje, vysvětluje, skládá z nižšího. Proto prohlašuje, že opouští i moderní biologické učení (28), protože to vše (buňky apod.) jest hmota a tma kolem ní. Proti hmotě, tedy něčemu danému, objektivnímu co má váhu a co tlačí (tedy i proti energii) staví život (morálnost i vitálnost). To nám ukáže první pohled. Jak souvisí obojí, přihlédneme-li blíže? Rádl praví, že život nepovstal z hmoty; nemohl ani sestoupit do těla zvenčí (32); přitom však je fatálně spjat s tělem. Tělo pak klade na roveň hmotě, energii (34). Tu je zřejmý rozpor. Buď přišel život do těla zvenčí anebo povstal z těla, z hmoty. Jak tomu rozumět, odmítá-li Rádl obě možnosti? Všimněme si však závěru Útěchy: na str. 88 si sám staví otázku: kde je rozhraní mezi hmotou (a silou) a mezi morálností – a nedopovídá na tuto otázku. Až docela na konci naznačuje řešení novou otázkou, zda se nebudeme muset vrátit k antické víře, že celý svět, i hvězdy, mají podíl na životě? (93) I je tu závěr, který musíme učinit sami: hmota, jak si ji představovala moderní věda, je výmyslem; tuto hmotu je třeba opustit, odmítnout. Celý svět, i ve svých nejnižších úrovních, je něčím víc než touto hmotou bez života, a jestliže Rádl mluví o dvojí úrovni života, totiž o vitálnosti a o morálnosti, musíme předpokládat ještě třetí, nižší než vitálnost, avšak přesto oběma druhým (totiž vitálnosti a morálnosti) příbuznou. Jestliže Rádl zdůrazňuje, že jak život vitální, tak i morální je nutně vázán na hmotu, že neexistuje jinak než v

těle daných lidí, pak je třeba tím spíš mít za to, že tomu tak je i na úrovni sub-vitální. Jestliže však neexistuje čistá hmota bez nejmenšího náznaku, který by byl příbuzný vitálnosti a morálnosti, pak je třeba mít „hmotnost“ a „nehmotnost“ za dvě stránky každé skutečné věci. V celém světě, od nejnižších úrovní, vidíme samou vládu, která má svého druhu program a která organizuje (28); bez hmoty však žádné vlády není. Bytost (ať už subvitální, živá nebo morální) je nehmotná, ale vládne tak, že užívá k své vládě hmoty a síly a je jejich pánem (29). Jestliže však celý svět má podíl na takové vládě, jak jinak než že svět je představován nesmírným množstvím bytostí vládnoucích spolu s jejich těly, nad nimiž vládnou?

To znamená, že individuálnost začíná – byť primitivně – už na samém počátku vlády (35). Čím výš, tím se individuálnost prohlubuje. Vrcholu dosahuje ve svědomí, v rozvaze, v soudnosti, v rozumu, v poznání. Morální život je dílem lidí, kteří na své vlastní svědomí jednájí, rozeznávajíce, co je správné (28). Mimo individuální život není na tomto světě ani života, ani pravdy (35). Tak myšlenka vskutku žije pouze v lidech, kteří se jí odevzdávají (35). Proto pravda je neodlučitelná od rozvahy vlastní, je to naše pravda (moje, tvoje). Má smysl, jen pokud je mou vlastní pravdou (9).

A přece pravda není v nás, nýbrž pro nás, vládne nad námi (10). Nejsme to my, kteří vytváříme pravdu, ani nemáme pravdu jako něco, co jsme postihli jako svou kvalitu nebo kvalitu něčeho svého. Pravda má nás (16); pravda je dříve, než jsme se narodili (16, 76), její vládu jen objevujeme – i vládu nad sebou. Neustanovujeme pravdu, ale rodíme se do ní (16). Pravda je poslední autoritou (14), mírou člověka, ne obráceně.

Ale tato pravda, která je před námi, je bezbranná, ba co víc: je sama neúčinná, nemůže působit sama svou vahou. Uskutečňuje se teprve tam, kde najde porozumění, pochopení, souhlas, služebníky (76). Je třeba ji vidět, odevzdat se jí, žasnout, věřit, chápat, být byť slabým služebníkem vládnoucí pravdy, pravé skutečnosti (86).

Není jiného přístupu k pravé skutečnosti a k pravdě. Nelze ji pozorovat zvenčí (jako hmotu) (76). Proto právě objektivní metafyzika je nemožným postulátem (77). Jinak než individuálně, každý podle svého osobního pojetí, nemůže metafyzik podat své učení, jímž míří za pravdou (78). V tom je paradox individuálnosti: filosof míří k naprosté pravdě, ale nemůže na tomto světě po ní vztáhnout mysl než řídě se okolnostmi prostředí, které je nahodilé a chaotické (78).

To není lidský nedostatek, nýbrž základ je v samé podstatě, v samé povaze pravdy. Pravda není jen (...) Pravda má vládnout na světě; nemá svůj cíl sama v sobě. Ovšem také vládne, již na subvitální, zvláště však na vitální úrovni. Jako pravda však vládne až skrze soudnost, skrze rozum a poznání (9, 10, 17). Jestliže však soudnost, rozum a poznání mají takto sloužit pravdě, musí ji poslechnout a obrátit se směrem, kterým i ona jde, totiž směrem vlády nad světem. Nelze však vládnout leč spravedlivě; a vládnout spravedlivě nad věcmi znamená být věcem po právu. Poznat pravdu tedy znamená být věcem po právu. Tedy také poznat věci. Ale věci mají své souvislosti. Tedy je třeba poznat věci v jejich souvislosti. Proto to není

nedostatek, nýbrž naopak závazek, že se musíme řídit okolnostmi prostředí (které musíme proto důkladně znát). Proto také je nesmírně vážný Rádlův důraz na porozumění minulosti. Je třeba rozumět, chápat, uznávat, vidět sama sebe v názorech doby minulé, sama sebe, zahaleného za omyly každé doby, ale usilujícího s pomocí dřívějších dob k pravdě (74). Nelze jít za pravdou bez ohledu na minulost; vzpoura proti minulosti je vzpourou proti morálnímu řádu. Ale ovšem nejde o cizí, objektivní minulé děje, je třeba vniknout do nich, vidět v minulých dobách sebe, rozumět minulosti s porozuměním, tedy tak, že vlastně vytrhneme minulost ze zapomenutí a zpřítomníme si ji.

Ale počínáme-li si s dějinami s takovýmto porozuměním, uslyšíme pravdu. Lidé nejsou svým lidským smyslem pro pravdu, pro spravedlnost a pro lásku v rozporu se skutečnou pravdou a láskou (56). Rozvaha a poučení rozumných lidí je jedinou cestou, kterou lze najít to, co je správné (56). Rádl tu odmítá onu propast mezi božským a lidským, která se hrozivě rozevřela třeba v moderní protestantské teologii (a již v Kierkegaardovi). Vzdělanost je cestou k pravé skutečnosti (co stojí proti kodexu ušlechtilého a vznešeného života, je projevem nevzdělané mysli, 63). Soudnost, rozum, ale ovšem ne chladný, nezaujatý rozum, nýbrž zapálený, věřící rozum může usilovat přiblížit se poznání pravé skutečnosti a pravdy co nejvíce (77). Naprosté její poznání není člověku dáno: poznání je cílem, nikoliv základem vědění.

Body:

1. Prochází soudností
2. je osobní, individuální – proto odůvodňování
3. není však v nás, vládne
4. víme napřed (před formulací), co je pravdivé; pravda dává základ pro všechny formy přesvědčení, je původcem pravdivosti (jako vlastnosti – i pravosti)
5. je poslední autoritou
6. pravdu objevujeme (nekonstruujeme).

Jistě jsem nevyčerpal vše; přece však přednesené poznámky mohou sloužit jako stručný výklad Rádlovy metafyziky, neboť *Útěcha z filosofie* byla míněna jako metafyzika.

(3. 4. 1957, rkp. 10351, 15 str.)